

A felsőoktatás fejlesztésének irányvonalai

Szakmai közönség előtt, úgy vélem, szükségtelen hangsúlyozni a könyvtáraknak, és ezen belül is az egyetemi könyvtáraknak a fontosságát. Ha valaki kisgyermek korától kezdve könyvek között él és gondolkodik, ha átélte azt az élményt, hogy milyen paplan alatt elemlámpával olvasni villanyoltás után, akkor nem hiszem, hogy az ő számukra ne lenne természetes a könyvek használata és meghatározó jelenléte a mindennapokban.

Mégis gyakorta tapasztaljuk, hogy beszélnünk kell a könyvek, a könyvtárak nélkülözhetetlenségéről. Az egyetemi könyvtárak helyzete ráadásul speciális a közgyűjteményi szférán belül, hiszen ha például a finanszírozási oldalról nézzük, ezeknek az intézményeknek értelemszerűen az egyetemi büdzsé keretein belül kell mozogniuk – szemben a közkönyvtárakkal, amelyek számára a főprofiljukhoz az állam biztosítja a költségvetési keretet. Az a határozott elképzelésem és célom, hogy a felsőoktatási könyvtárak stratégiai fejlesztési irányairól szóló dokumentum¹ ne az asztalfióknak készüljön, hanem egy olyan anyag legyen, amit akár a Kultúráért Felelős Államtitkársággal közösen egy kormány-előterjesztés formájában elfogadtatunk, s ehhez forrást is kell tudnunk rendelni a felsőoktatási intézményekbe. Gyakran hallani arról és olvasni a sajtóban, mennyire fontos az, hogy a magyar egyetemek a hazai reputáción kívül a nemzetközi rangsorokban is előbbre kerüljenek, és többnyire hangsúlyozni szoktuk az oktatásnak, a kutatásnak a fontosságát. Ritkábban szólnak ezek a cikkek arról, hogy ez az egyetemi könyvtárak nélkül nem lehetséges. Ha valaki kutató életében levéltárban, könyvtárban, akkor pontosan tudja, hogy minden más ehhez képest csak hozzáadott érték, enélkül tudományos kutatás és hozzáteszem, egyetemi oktatás sincsen. Ehhez képest a laikus közvélemény kevésbé van tisztában azzal, hogy az egyetemi könyvtárak milyen módon járulnak hozzá az anyaintézmény színvonalának emeléséhez. Ráadásul létezik olyan közvélekedés, hogy a digitális kultúra megjelenésével és a digitalizációval talán nem is annyira fontosak a papíralapú könyvek. Ez az állítás nyilvánvalóan téves, ugyanakkor nem jelenti azt, hogy ne kellene foglalkoznunk azzal, hogy milyen lehetőségeket, kötelezettségeket hordoz számunkra a 21. századi digitális kultúra, amiben élünk.

A felsőoktatási könyvtáraknak a hagyományos, klasszikus könyvtárakon jóval túlmutat a szerepköre. Ugyan a 2014-ben megjelent *Fokozatváltás a felsőok-*

¹ A felsőoktatási könyvtárak stratégiai fejlesztési irányai 2018–2023. Az Egyetemi Könyvtárigazgatók Kollégiumának javaslata. http://ekk.org.hu/sites/default/files/EKFJ_2018_2023a.pdf (2019. március 12.)

*tatásban*² című stratégia – amit a kormány 2016-ban elfogadott és cselekvési terv is született hozzá – foglalkozik az egyetemi könyvtárak helyével és szerepével, azonban önkritikusan meg kell állapítanom, hogy még érdemi döntés nem született. Ezért is volt fontos, hogy egy olyan stratégia fogalmazódjon meg, amely precíz helyzetelemzéssel indítva pontosan megmutatja, hogy állunk: mennyi könyvtárunk van, azok mekkora állománnyal rendelkeznek, hány könyvtáros dolgozik és milyen a végzettségük. Képet szerettünk volna kapni arról, hogy milyen humán erőforrás áll az egyetemi könyvtári hálózat mögött, milyen infrastrukturális helyzetben vannak, milyen finanszírozásokból kénytelenek a fenntartásukat és a fejlesztéseiket biztosítani, és milyen – gyakran még az egyetemi kollégák vagy kormányzati képviselők számára is kevésbé ismert – feladatokat látnak el. Ezt a *Fokozatváltás* úgy fogalmazta meg kicsit általánosan, hogy az egyetemeknek van egy ún. „harmadik missziós” szerepe, amely azokra a tevékenységeire utal, amelyek túlmutatnak az oktatás és a kutatás egységét jelentő klasszikus vagy egyértelmű egyetemi feladatkörön. Volt valamikor a televízióban egy sorozat, a *Mindentudás Egyeteme*³, ami talán példaként is szolgálhat arra, hogyan lehet a tudományt a nem feltétlenül tudós közösség felé közelíteni. Ebben jó néhány könyvtárnak már napjainkban is komoly szerepe van, és meggyőződésem, hogy még további lehetőségeik vannak ezen a téren. Az sem feltétlenül közsímet, hogy az egyetemi könyvtárak egy jelentős része nyilvános könyvtár, ami azt jelenti, hogy bárki használhatja őket, nem csak az egyetemi oktatók, kutatók és hallgatók. Ezek azok a területek például, amelyek az érdeklődés homlokterébe emelhetik az egyetemi könyvtárakat.

Egy már létező szerepe a könyvtáraknak, hogy amikor az egyetemek bekapcsolódnak és megrendezik a Kutatók Éjszakája programot, akkor ebben ugyanolyan jelentőséggel vesznek részt, mint például a műszaki laborok, csak kevésbé szoktuk ezt hangsúlyozni, holott sokkal jobban kellene. Akár mint egyetemi oktató vagy volt egyetemi vezető, azt mondhatom, hogy az egyetemek maguk is sokkal többet tehetnének azért, hogy a saját könyvtáraik presztízsét emeljék.

A fenti példák közül az is következik, hogy nem minden pénz kérdése, sokszor inkább szemléletváltásra van szükség. Egy egyetemi oktatónak a tudományos előmenetele, hogy tanársegédből hogy válik professzorrá, sokkal inkább a tudományos teljesítményére épül, mint amennyire az oktatói kiválóságára. Természetesen ahhoz, hogy valaki egyetemi tanár legyen, bizonyítania kell az oktatói kiválóságát, de ez, akár ha a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság (MAB) egyetemi tanári munkaköri cím adományozásával kapcsolatos eljárását nézzük,

² Fokozatváltás a felsőoktatásban: A teljesítményelvű felsőoktatás fejlesztésének irányvonalai. <http://www.kormany.hu/download/d/90/30000/fels%C5%91oktat%C3%A1si%20konceptci%C3%B3.pdf> (2019. március 12.)

³ Az előadások elérhetők: <https://mindentudas.hu>. (2019. március 12.)

sokkal kevésbé hangsúlyos, mint a tudományos előmenetel. Márpedig a tudományos teljesítményt Magyarországon leginkább a Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT) adatbázisból tudjuk mérni, ez pedig az egyetemi könyvtárak nélkül nem működőképes. A saját egyetemem könyvtárának dolgozói hatalmas segítséget nyújtanak nekem abban, hogy naprakész tudjak lenni a publikációim, a citációim számbavételével, vagyis hogy meg lehessen jelenni a tudományos közvélemény előtt. Ha elvárható, hogy az egyetemi könyvtárak hozzájáruljanak az egyetem minőségi fejlesztéséhez és fejlődéséhez, akkor ezzel párhuzamosan szükséges, hogy a megfelelő forrást hozzá tudjuk rendelni a feladatokhoz.

Az egyetemi oktatók számára nyújtott ilyenfajta segítség mellett meg kell említeni a könyvtárak szerepét a szükséges szakirodalom biztosítása terén. A saját állományukon túl könyvtárközi kölcsönzéssel, illetve az EISZ Nemzeti Program keretében a magyarországi egyetemeken minden kutató, oktató és hallgató hozzáférhet a munkájához, kutatásaihoz, tanulmányaihoz elengedhetetlen nemzetközi szakirodalomhoz, cikkekhez. Ez önmagában is nélkülözhetetlenné teszi a könyvtárakat az egyetemi struktúrában.

Gyakori vélekedés, hogy a mindenkori elsőéves hallgatók különböznek az előző generációktól: nem elég műveltek, nem elég olvasottak, nem egyetemre valók. Nem gondolom, hogy ebben nincs részizgagság, azonban ilyenkor mindig eszembe jut, hogy nekem is ezt mondták a szüleim, és a szüleimnek meg ugyanezt mondták a nagyszüleim, és lehet a világban végigmenni generációkról generációkra, vagy akár évszázadokról évszázadokra. Nincs ma olyan orvos vagy biológus, aki azt mondaná, hogy a mai generáció szürkeállománya biológiai okokból fejletlenebb, mint volt ezelőtt ötven vagy száz éve. Az, hogy megváltozott a világ, és máshogy viszonyulnak az egyetemi hallgatók a tanuláshoz, mint például a tíz vagy a húsz évvel ezelőtt felsőfokú tanulmányaikat folytató diákok, magától értetődő. Módosultak a tanulási módszerek, a szakirodalomhoz való hozzáférés lehetőségei, egy dolgozat sikeres megírásának feltételei, elengedhetlenné vált a szabályos hivatkozás és a plagizálás közötti különbség pontos ismerete. Tehát a könyvtárak a hallgatók támogatásában – legyen az a felzárkóztatás vagy a tehetséggondozás – elvülhetetlen szerepet játszhatnak. Az idősebb generációk az egyetemi tanulmányaik során sok időt töltöttek a könyvtárakban, nemcsak könyveket kölcsönöztek, hanem ott is tanultak. Ma azt látjuk, mintha kevesebben lennének. Miért? A magyarázat nyilván összetett, azonban a digitalizáció, a világhálón elérhető információ mennyisége feltétlenül meghatározó e folyamatok kialakulásában. A hallgatóknak abban kell segítséget adni, hogy különbséget tudjanak tenni az értékes és a kevésbé értékes információ között, ki kell alakítani a helyes hivatkozás praxisát.

Az, hogy egy egyetem minősége milyen, nemcsak azon múlik, hogy hány professzora van, és mennyi publikációja jelenik meg az MTMT-ben, hanem azon is,

hogy a hallgatóknál milyen a lemorzsolódási arány, mennyien tudják megállni a helyüket, mennyien tudnak viszonylag időben diplomához jutni, mennyi ebből a tudományos utánpótlás, miként tudnak elhelyezkedni a munkaerőpiacon, milyen tudással felvértezve és tudás iránti vágygal, az élethosszig tartó tanulás iránti elkötelezettséggel kerülnek ki az egyetemről. Vagy egy lezárt szakasznak tekintik a diplomaszerezést, amivel kipipálódik egy életre a tanulás kötelezettsége? A könyvtáraknak ezen a területen is óriási szerepük lehet, segítséget tudnak adni a karoknak, a szakoknak és az egyetemi oktatóknak a hallgatói sikeresség előmozdításában. Ehhez azonban nem elegendő, ha elkötelezett kollégáink vannak az egyetemi könyvtárban, hanem az is szükséges, hogy lehetővé tegyünk az ő képzésüket és a továbbképzésüket. E mögé nyilván forrást kell tenni. Nemcsak a szükséges béremelésre gondolok, amit valamennyien tudunk, hanem arra, hogy jelenleg nagyon kevés egyetem van olyan helyzetben, hogy saját erőforrásból ki tudja gazdálkodni a továbbképzések költségét. A folyamatos infrastrukturális fejlesztés mellett legalább annyira lényeges a már könyvtárosként dolgozó kollégák megbecsülése, a könyvtárosi pálya vonzónak tétele, hogy a szakemberek megtalálhassák a hivatásukat egy egyetemi könyvtárban. Ha ez megvan, akkor tudjuk azt mondani, hogy a körülményeket megteremtettük. Utána elkötelezett kollégák segítségével mind az oktatói, mind a hallgatói oldalról szintet tudunk lépni annak érdekében, hogy a könyvtárak minél masszívabban járuljanak hozzá az egyetem minőségének a fejlesztéséhez.

Egy-egy intézmény rendszeres, ötévente megtörténő akkreditációs vizsgálata alkalmával a MAB a különböző dokumentumok tanulmányozása mellett a szolgáltatásoknak, ezen belül az egyetemi könyvtáraknak a helyzetét is nézi. Önmagában ez is indokolja a már említett stratégia kidolgozását, amit mintegy jelentésként lehet egy kormány-előterjesztéshez benyújtani, és tájékoztatni a kormány tagjait arról, hogy mi a jelenlegi helyzet, mire van szükségünk. A dokumentumot összeállító Egyetemi Könyvtárigazgatók Kollégiuma az a kör, amely pontos válaszokat tud adni ezekre a kérdésekre és tisztában van vele, hogy mitől lesz jó egy egyetemi könyvtár, milyen kihívások előtt állnak ezek az intézmények. Ahhoz, hogy ebből az anyagból egy konkrét kormány-előterjesztést lehessen készíteni, konkrét feladatokat kell megfogalmazni, konkrét határidőkkel, és forrásokat kell rendelni az egyes feladatokhoz. Minden kormány-előterjesztést az államigazgatásban dolgozó kollégák készítenek, ugyanakkor rendkívül fontos a szakma véleménye is, mivel csak együttes erővel, együtt gondolkodva születhet egy a kormány által is támogatható, széles körben elfogadott, jó beadvány. Az egyetemek jelenlegi finanszírozási modelljének a logikájában nincsen benne az ilyen jellegű feladatfinanszírozás, ezért is indokolt, hogy, a különböző variációkat átgondolva, döntés szülessen a jelenlegi rendszer átalakításáról. Akármelyik elképzelés kerül elfogadásra, az egyetemi könyvtáraknak

és az egyetemi levéltáraknak címkézetten, külön soron feltüntetve kell szerepelniük az egyetemi költségvetésben annak érdekében, hogy működni tudjanak. Fontos a szükséges beszerzések biztosítása, ahová nem kizárólag az állományfejlesztéssel kapcsolatos kiadások tartozhatnak, hanem például a digitalizáció és az ahhoz szükséges valamennyi eszköz.

Az előterjesztést az Oktatási Államtitkárság tudja beadni az Emberi Erőforrások Minisztériuma Kultúráért Felelős Államtitkárságának segítségével. Miután a kutatásfejlesztés és a kiválóság forrásai átkerültek egy másik minisztériumhoz, a Palkovics László miniszter vezette Innovációs és Technológiai Minisztériumhoz, az ő támogatása is elengedhetetlen a sikerhez. A cél az, hogy még 2019 végén kormány-előterjesztés formájában be tudjuk nyújtani a stratégiát, illetve az ehhez kapcsolódó cselekvési tervet. Ha ez megvalósul még az idén, akkor várhatóan 2020-ban már érdemi előrelépésről számolhatunk be. Addig azonban azt kérem a kollégáktól, hogy ugyanolyan elkötelezettek legyenek, mint ahogy eddig is azok voltak, hiszen a szakmát az ő elhivatottságuk nélkül eddig sem lehetett volna működtetni. Remélem, hogy közös munkával jelentős előrelépést sikerül tennünk.

HORVÁTH ZITA
felsőoktatásért felelős helyettes államtitkár
Emberi Erőforrások Minisztériuma